

ครูช่างศิลปหัตถกรรม

นายอำพันธ์ น่วมนุ่ม
ประเภทเครื่องจักสาน (จักสานหวาย)
จังหวัดลพบุรี

“จักสานหวายเป็นงานที่เริ่มหายากแล้ว
ผมขอสืบสานงานเครื่องจักสานที่ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรม
ของพื้นถิ่นให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป”

“จักสานหวาย” เป็นหนึ่งในเครื่องจักสานที่คนไทยนิยมนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจาก “หวาย” เป็นวัสดุที่หาง่าย มีอยู่ตามท้องถิ่นทั่วไป มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว มีความสวยงามตามธรรมชาติ มีเนื้ออ่อนกว่าเนื้อไม้และมีความเหนียว แข็งแรง คงทน ตลอดจนมีความยืดหยุ่นได้ดีกว่าไม้ไผ่ สามารถจักเป็นเส้นหรือแผ่นบางได้ง่าย โค้งงอได้ดี คงรูปอยู่ได้ตลอดตามความต้องการ

หัตถกรรมจักสานหวายแห่งบ้านบางพึ้ง หนึ่งในงานหัตถกรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมากกว่า 150 ปี นับเป็นภูมิปัญญาที่มีอัตลักษณ์อันโดดเด่น นอกจากจะเป็นเครื่องจักสานที่มีความสวยงาม สะดุดตาด้วยลวดลายละเอียดอันเกิดจากการถักทอด้วยหวายเส้นเล็ก และมีมือของช่างที่มีทักษะสั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนาน สร้างสรรค์เครื่องจักสานหวายที่มีรูปแบบ และลวดลายต่างๆ ที่หลากหลาย สืบทอดภูมิปัญญาไทยจากรุ่นปู่ย่าตายายให้ดำรงไว้คู่กับวิถีชีวิตคนบางพึ้งสืบต่อไป

ตะกร้าหวายขามแงมมูบ ลายนกคู่

กระเป๋าวายปาปิดหลังเต่า ลายดอกพิกุล

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นายอำพันธ์ น่วมน่ม เกิดและเติบโตในหมู่บ้านบางพิง ตำบลบางพิง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ชุมชนเชื้อสายไทยแห่งลุ่มน้ำบางขาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก หากแต่ในช่วงว่างเว้นจากการทำนา ได้นำไม้ไผ่และหวายมาทำเครื่องจักสานไว้ใช้ในครัวเรือน ซึ่งได้ทำกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย และทำสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงในปัจจุบัน

นายอำพันธ์ถือเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญการทำ “เครื่องจักสานหวาย” ของชุมชนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ และพัฒนาสืบสานงานจักสานมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า 40 ปี โดยเริ่มฝึกฝนทักษะการทำเครื่องจักสานตั้งแต่อยู่ในช่วงวัยรุ่น ใช้เวลาที่ว่างเว้นจากการเกษตร โดยเริ่มสังเกตวิธีการจักสานจากคนในครอบครัว และได้ลองทำด้วยตนเอง

จนต่อมาขณะอายุ 20 ปี ได้มีโอกาสฟังเรื่องเล่าจากปู่ย่าตายายที่เป็นห่วงว่างานหัตถกรรมจักสานหวายอาจสูญหายไป ถ้าลูกหลานไม่มีการสืบสานต่อ จึงเกิดเป็นจุดประกายทำให้อยากจะทำสานต่อ งานของครอบครัวที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมให้คงอยู่ จึงได้เริ่มฝึกฝนทำเครื่องจักสานอย่างจริงจัง ระยะเวลาได้ฝึกทำตะกร้าทรงสี่เหลี่ยมเป็นสายพันธุ์ๆ ทั่วไป ต่อมาเมื่อมีความชำนาญมากขึ้น จึงได้พัฒนาฝีมือทำเครื่องจักสานที่หลากหลายรูปทรง โดยเน้นทำ “จักสานหวาย” เป็นหลัก เพราะสามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างละเอียด สวยงาม มีความประณีตบรรจง มากกว่าใช้ไม้ไผ่ จนคนที่ได้เห็นผลงานของนายอำพันธ์ต่างชื่นชมในผลงานที่มีความละเอียด ประณีต จนสามารถจำหน่ายสร้างเป็นรายได้เสริมในเวลาต่อมา

เมื่อตะกร้าหวายใบแรกที่ทำขายได้ ทำให้นายอำพันธ์มีกำลังใจที่จะทำต่อและมีการประดิษฐ์คิดค้นสวดลายใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เช่น กระเป่า ที่ใส่ของ กระดาษผลไม้ ฯลฯ ซึ่งผลงานมีความแตกต่างจากสมัยก่อน ทั้งสวดลาย ชนิด และรูปทรง ด้วยทักษะและประสบการณ์ของการสานตะกร้าหวายที่ทำจนมีความชำนาญ นายอำพันธ์จึงจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ชื่อ “กลุ่มจักสานตะกร้าหวาย” ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ความรู้และการทำผลิตภัณฑ์จักสานหวายของชุมชน ให้เกิดเป็นอีกหนึ่งอาชีพ นอกเหนือจากอาชีพเกษตรกร ตลออดจนเป็นการอนุรักษ์และสืบสานงานเครื่องจักสานอัตลักษณ์ที่สำคัญของคนในพื้นที่บางพิงให้คงอยู่ตลอดไป

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

ทักษะฝีมือที่สะท้อนความชำนาญในการทำงาน “จักสานหวาย” ของนายอำพันธ์ คือ การเลาและจักหวาย โดยนายอำพันธ์ จะจักหวายเฉพาะตอนเช้าเท่านั้น เพราะช่วงเช้าหวายจะยังไม่กรอบ ทำให้ขณะจักเป็นเส้น หวายจะไม่ขาดง่ายและได้ขนาดเส้นยาว ความยากของการจักหวายเป็นเส้นอยู่ที่การจักออกมาให้เป็นเส้นยาวโดยไม่ขาด ทำให้เวลานำไปสานตะกร้า จึงแทบไม่มีรอยต่อของเส้นหวายให้เห็นเลย ส่วนการเลาหวายเพื่อทำให้หวายมีขนาดพอเหมาะเสมอกันตามต้องการ เทคนิคการเลาหวายให้สวยคือ การชูดหวายที่ต้องชูดไปเพียงครั้งเดียวตั้งแต่ต้นยันปลาย นอกจากนี้การใช้หวายเส้นเล็กยังทำให้ลวดลายที่สานออกมามีความละเอียด คมชัด ถือเป็นภูมิปัญญาและทักษะฝีมือของช่างจักหวายที่เรียนรู้สืบทอดกันมา

ส่วนภูมิปัญญาการขึ้นรูป “ตะกร้าหวาย” นายอำพันธ์จะใช้แม่แบบตามรูปทรงที่ต้องการ ขึ้นรูปกันตะกร้าโดยใช้ไม้สักแกะให้เป็นรูปทรง ตอกเข้ากับแม่แบบ จากนั้นใช้เส้นหวายชน้ำ 5 นาที พันรอบไม้สักอีกครั้งหนึ่ง เพื่อการขึ้นตัวไม้ไผ่โดยใช้ไม้ไผ่เส้นดั่งสอดเข้าไปในฐานเส้นหวาย และที่สำคัญของงาน “ตะกร้าจักสานหวาย” คือ การขึ้นโครงสร้าง ต้องได้สัดส่วน ผลงานตะกร้าหวายที่สำเร็จแล้วต้องวางได้อย่างสมดุล ไม่เอียง ไม่เบี้ยว

สิ่งสำคัญการสานลายตะกร้าแต่ละลายต้องใช้สมาธิสูง ช่องไฟต้องสนิทแน่นเสมอกัน การใส่หูและการเข้าขอบตะกร้าจะต้องเข้าขอบให้ตรง ใส่หูต้องไม่เบี้ยว งานสานตะกร้าจึงจะออกมาอย่างสมบูรณ์และสวยงาม

ตะกร้าหวาย ลายวิจิตร

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

เอกลักษณ์ผลงาน “ตะกร้าจักสานหวาย” ที่โดดเด่นฝีมือนายอำพันธ์ คือ ตะกร้าจักสานหวาย ลายเล็กละเอียด ที่ใช้ขนาดเส้นหวายเส้นเล็กขนาดไม่เกิน 2 มิลลิเมตร ลวดลายที่สร้างสรรค์ มีทั้ง ลวดลายดั้งเดิมแบบโบราณ เช่น ลายดอกพิกุล ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดลพบุรี และลวดลายที่มีการประยุกต์และพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ เช่น ลายดอกกุหลาบ ลายดอกบานชื่น ลายดอกมะลิ ลายดาวล้อมเดือน ลายลับประด ลายปรารงค์สามยอด ลายเลขเก้า เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ตะกร้าหวาย ลายปรารงค์สามยอด” ที่นายอำพันธ์คิดค้นพัฒนาลายขึ้นเอง ถือเป็นผลงานสร้างชื่อเพราะนอกจากความสวยงามแล้วยังเป็นลวดลายโบราณสถานประจำจังหวัดลพบุรี อีกด้วย

ผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ที่หาช่างเลียนแบบได้ยาก คือ “ตะกร้าหวาย ฝาปิดแบบหลังเต่า” เป็นอีกหนึ่งผลงานที่โดดเด่นจากฝีมือนายอำพันธ์ ที่มีการพัฒนาฝาปิดแบบหลังเต่าให้โค้งมนเข้ารูปกับตะกร้า สามารถปิดลงตะกร้าได้พอดีโดยไม่มีช่องว่าง ซึ่งปัจจุบันมีเพียงนายอำพันธ์เพียงคนเดียวของชุมชนที่สามารถทำฝาปิดหลังเต่าในลักษณะเช่นนี้ได้

ปัจจุบันยังมีการปรับปรุงพัฒนา รูปแบบผลงานจักสานหวายจากเดิมที่เป็นเพียงตะกร้าสี่เหลี่ยม มีการปรับปรุงต่อมาเป็นตะกร้าหลายรูปทรง เช่น ตะกร้าหกเหลี่ยม กระเป่าตีนูผ้า กระเป่าตีนูมีฝาปิด เป็นต้น

ตะกร้าหวายชาแมงมุม ลายดอกจัน

กระเป่าหวายฝาปิดหลังเต่า ลายดอกจัน

การถ่ายทอดความรู้ และการพัฒนาผลงาน

หัตถกรรมจักสานหวายเป็นงานที่เริ่มหายากมากขึ้นในปัจจุบัน ประกอบกับผู้คนมีความสนใจน้อยลงเรื่อยๆ นายอำพันธ์จึงพยายามเผยแพร่ความรู้เรื่องเครื่องจักสานหวายออกไปให้ได้มากที่สุด โดยการอุทิศตนเป็นวิทยากร และได้รับเชิญไปบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับการจักสานหวายในสถาบันต่างๆ ทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีภารกิจก่อตั้งกลุ่มจักสานตะกร้า เพื่อกระจายความรู้ทางวิชาชีพ ในการจักสานหวายให้แก่คนในชุมชนและผู้ที่มีสนใจ รวมทั้งยังหาช่องทางการจำหน่ายให้แก่กลุ่ม นับเป็นความภาคภูมิใจในอาชีพ เพราะนอกจากจะได้สร้างสรรค์ผลงานแล้วยังสามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงตั้งใจที่จะสืบทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลังโดยเฉพาะเยาวชน ตั้งแต่พื้นฐานจนสามารถทำเป็นผลงานสำเร็จได้ และยินดีสนับสนุนให้พัฒนาต่อยอดผลงานในรูปแบบใหม่ๆ ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ไม่ให้งานจักสานหวายหายไป

ด้านการพัฒนาผลงาน นอกจากการทำตะกร้าตามรูปแบบดั้งเดิมที่มักนำไปใช้ประโยชน์แบบคนพื้นถิ่นเช่น นำไปใช้ใส่สิ่งของทั่วไป นำไปใช้จ่ายตลาด ใช้ใส่ของไปทำบุญ ปัจจุบันได้พัฒนา ดัดแปลงรูปแบบงานจักสานหวายให้มีความหลากหลายและใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น เช่น ทำเป็นกระเป๋า กล่องใส่เครื่องเขียน กล่องใส่กระดาษชำระ มีการพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ทั้งด้านรูปทรงจากสี่เหลี่ยมผืนผ้า พัฒนามาเป็นรูปทรงไข่ ทรงวงรี ทรงหกเหลี่ยม ทรงแปดเหลี่ยม โดยมีจุดเด่นของงาน คือ “ลาวดลาย” และ “หู” ที่ไม่เหมือนใคร จากความสวยงามและความโดดเด่นของผลิตภัณฑ์ จึงทำให้หัตถกรรมจักสานหวายที่สร้างสรรค์โดยนายอำพันธ์โดยเฉพาะ “ตะกร้าหวาย ลายปรางค์สามยอด” จึงได้รับการคิดสรร ให้เป็น สุดยอดภูมิปัญญาประจำจังหวัดลพบุรี ในปี พ.ศ. 2558 ถือเป็นอีกหนึ่งกำลังใจของช่างฝีมือผู้มากด้วยความสามารถอย่าง นายอำพันธ์ น่วมน่วม

ในวันนี้ งานเครื่องจักสานหวายยังคงเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ทรงคุณค่า มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่นายอำพันธ์ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ทุกกระบวนการ รวมทั้งมีการสืบสานและพัฒนางานมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 40 ปี

กระเป๋าหวาย ลายกุหลาบ